

Problema „crezului” în România - calatorind la „ia-ma, nene” sau la volan

Deși s-au întâmplat multe lucruri foarte frustrante în ultimele decenii în România și trecutul trebuie înțeles bine pentru a nu ne îmbata cu apa rece, o resetare **parțială** pare cel mai eficient mod de a proceda și în România actuala.

Daca este sa pastram analogia cu Crezul creștin și sa ne referim tot la 12 puncte, **cred ca un „conciliu” la noi ar trebui sa aiba în vedere cel puțin următoarele aspecte (prezentate simplificat):**

1. Natalitatea – EU estimeaza ca populația României va scadea cu aproximativ 34% până în 2100 (fața de aproximativ 4.5% pentru Cehia). Emigrația mare în continuare ar putea ușor sa agraveze semnificativ și aceste cifre deja dezastruoase. Creșterea natalității **este, deci, un aspect esențial.**

România trebuie sa fie deschisa imigrației de calitate, dar aceasta nu poate fi o soluție optima, ci ceva complementar. Natalitatea, însa, ține de un ecosistem, inclusiv de „crez” în viitor.

Implicațiile prioritizării natalității vizeaza, cel puțin (a) politici agresive de sprijin financiar (orientate pe compensarea renunțării temporare la un loc de munca/o cariera, nu pe nașterea unui copil în sine), (b) suport medical vast pentru fertilitate, naștere și reducerea mortalității infantile, (c) edificarea unui ecosistem de sprijin (de ex., creșterea acoperirii creșelor de la 14,5% din copii la peste 70% în 5 ani și a numarului de centre de consiliere și sprijin), precum și (d) politici culturale solide de încurajare a natalității, buneii îngrijiri și educari a copiilor și a mediului familial de suport.

Coborârea vârstei medii de naștere a primului copil va fi esențiala.

2. Sanatatea – Sportul de masa și prevenția, ca preocupare mai larga la nivelul populației, ar trebui sa fie priorități de politica publica majore și constante. Nu e vorba doar de finanțare, ci de promovarea atât în școala, cât și prin politici culturale coordonate.

Coplațiile la serviciile medicale ar trebui sa ramâna mici o vreme în România pentru segmentele defavorizate, dar ar trebui aplicate sistematic pentru orientarea comportamentelor și conștientizare.

România trebuie sa concentreze resursele pe spitale mai puține, dar bune și sa asigure accesul rapid catre ele – prin telemedicina și transport rutier și aerian rapid etc.

Unele „vicii” ar trebui sa înceapa sa coste în privința contribuțiilor sociale.

Pregătirea/îngrijirea mentala/emoționala de la vârste mici ar trebui sa faca obiectul unei politici distincte – corelata și cu programa școlara și programe pentru parinți.

3. Educația de masa – am scris 3 articole pe acest subiect, așa ca nu o sa insist. Trebuie, în principal, înțeles ca:

- (a) Deși nu este ceva prea intuitiv, România este o țara prea mica și insuficient dezvoltata pentru a nu se concentra tocmai pe educația **de masa**. Astfel, daca nu asiguri o educație de masa buna, iar foarte mulți din cei 15-25% care primesc, de fapt, o educație de calitate mai și pleaca din România, nu reușești pur și simplu sa pastrezi/ai suficiente resurse umane pregatite pentru a recupera decalajele. Poți balti ca țara și sute de ani; și
- (b) **Educația timpurie** este esențiala pentru educația de masa și nu se mai poate face bine doar acasa în lumea complexa actuala. Dupa cum menționam și mai sus, creșterea în 5 ani a acoperirii prin creșe la peste 70% din copii (de la 14,5% în prezent) ar sprijini semnificativ indirect nu doar natalitatea, ci și educația.

Faptul ca vedem din ce în ce mai des la televizor sau pe internet povești de succes antreprenorial sau educațional este pozitiv, dar este înșelator. **Problema este una de masa critica.** Numeroase alte țari au mai multe astfel de povești, iar ale noastre tind sa și „migreze” rapid în majoritate în afara României, fiind atrase de capitalul și ecosistemele superioare din strainatate. Fara proiectarea unui „crez” decent, sinergiile cu diaspora vor ramâne, în principal, la stadiul de frustrare.

Dupa cum am detaliat în articolele respective, singurele soluții rapide pentru creșterea calității educației de masa implica folosirea în mod convergent a tehnologiei și a politicilor culturale.

4. Democrație sau altceva.

Discutarea acestui aspect poate parea provocatoare, dar sunt destule mesaje în spațiul public care o fac, cred, utila.

Din cauza alegerilor la 4 ani și a dezinformării și manipulării largi a populației, democrația actuala – mai ales în lipsa unui „crez” - stimuleaza prea mult deciziile pe termen scurt și recompenseaza tot prea mult obiceiurile proaste și segmentele mai vocale și motivate politic (de obicei, asistați sociali, rentieri de stat, persoane cuplate la resursele statului și persoane ahtiate dupa putere).

Democrația este, însa, mai importanta, de fapt, decât în trecut din 2 motive principale:

- (a) Pentru ca lumea construita de om în ultimele 4 secole a devenit vasta și foarte complexa, o concentrare de putere ar fi și mai riscanta decât în trecut. Un singur individ sau un numar redus de indivizi nu mai pot acoperi decât o parte din realitate, crescând, astfel, mult riscul de decizii proaste. Democrația e frustranta des, dar stimuleaza soluții mai echilibrate pentru societate, sesizarea mai din timp a greșelilor și asigura și o eficiența mult mai mare a sistemului de checks and balances;
- (b) Tot complexitatea de mai sus a marit foarte mult asimetria de informație dintre stat și individ. Fara democrație - care ofera acces și oportunitați de informare și presiune - individul nu ar prea avea șanse reale de contracarare a deciziilor stupide sau abuzive.

Aceasta nu înseamna ca România nu are nevoie de mult mai multa fermitate pe numeroase aspecte. Dar fermitatea în aplicarea regulilor și valorilor e cu totul altceva decât autoritarism.

5. Stat național/integrare mai profunda în UE sau alta organizație. Republica Moldova

Românii nu mai sunt dispuși sa asume voluntar constrângeri de tip Coreea de Nord.

Dincolo de unele nostalgii nerealiste de la noi, aceasta simplifica discuția, în sensul în care România nu poate fi prospera decât daca ramâne deschisa economic și politic catre exterior.

Deși orice deschidere implica, în ultima instanță, diverse grade de interdependențe – deci de pierdere de suveranitate reală -, acesta este un aspect valabil pentru mai toate țările din lume.

Aceasta nu înseamnă, însă, ca o națiune nu poate să prospere în lumea actuală...ca națiune, și asta cu un grad ridicat de independență, similar cu cel al mai tuturor celorlalte state.

De asemenea, cele de mai sus nu înseamnă nici că România nu ar trebui să urmărească consecvent să aibă cercuri de reziliență locale: alimentare, medicale, de utilități, transport, guvernarea de calitate, comunicații, militare și de infrastructură etc.

Dar deschiderea trebuie asumată strategic ca singura cale, cel puțin pentru următoarele cinci decenii, pentru prosperitate.

Sunt speculanți și hoți și în afara, așa cum sunt destui și la noi. De regulă, nu este, însă, vorba deloc de a face vreo favoare străinilor sau de a fi exploatați de ei. Noi suntem cei care avem nevoie de multe investiții **de calitate** (cât mai diversificate, inclusiv geografic) și de know-how din exterior.

De altfel, faptul că mai tot ce a fost rău după Revoluție a fost din cauza străinilor este una din marile manipulări din ultimii 32 de ani. Deși lumea nu trebuie văzută deloc naiv, problemele de la noi au fost cauzate, în principal, local.

Pe de altă parte, deși deschiderea trebuie asumată strategic, România trebuie să se adune și să se proiecteze mult mai solid și inteligent **ca stat național** – mai ales în noul context actual.

România trebuie să devină, astfel, mult mai activă, inclusiv la Bruxelles. Unele decizii UE actuale măresc interdependențele între statele membre, dar într-un mod discutabil din punctul de vedere al beneficiilor. Deși media elitei europene se dovedește frecvent mult peste cea a noastră actuală, au început să apară situații în care cartea „Psihologia mulțimilor” (de indivizi), a lui Gustave Le Bon, pare să se aplice și psihologiei mulțimilor de state.

Gestionarea subiectului energiei și a tranziției climatice, de exemplu, lasă clar de dorit.

Pe ansamblu, UE reprezintă o șansă deosebită pentru România, dar orice integrare - de alt tip decât stat național suveran - în UE sau în alta organizație trebuie făcută după o analiză așezată și democratică, nu prin decizii judecătorești sau prin alunecare haotică de facto.

Cu privire la Republica Moldova, trebuie sprijinită constant în toate privințele de creștere a convergenței și compatibilităților, inclusiv cu privire la aderarea la UE.

O eventuală unire, însă, ar trebui să se bazeze doar pe o adeziune foarte largă la nivelul populației de peste Prut și pe un proces de sprijin și colaborare de termen lung.

Nu sunt, astfel, de acord cu unii analiști care susțin fructificarea unei oportunități de moment etc. Cred că orice precipitare ar putea avea efecte negative semnificativ peste cele pozitive. Vedem bine că foarte multe alegeri la noi sunt decise cu o marjă mică. Dincolo de problema Transnistriei și de conflictul actual din Ucraina, ar fi foarte riscant să ne punem în situația că mai toate alegerile naționale de la noi să fie decise, pentru decenii, de minoritatea rusă din Moldova.

6. Principiile echilibrului între centralizare, deconcentrare și descentralizare

Având în vedere complexitatea lumii, cu peste 4390 de meserii în Clasificarea Ocupațiilor din România și peste 600 de coduri CAEN, mai tot ce ține de viața de zi cu zi și nevoile comunităților locale trebuie să fie gestionat la nivel local, cât mai aproape de cetățean, cu resursele aferente.

Pe de altă parte, mai tot ce ține de restul elementelor de „crez”, de proiectele foarte mari, precum și de dimensiunile externe necesită concepție, decizie și coordonare centralizată.

Este important să conștientizăm că reziliența unei țări mai mici în lumea complexă actuală este incompatibilă cu modelul mesianic al „conducătorului luminat și boierilor tradatori” sugerat timp de decenii în manuale pentru că se plia bine pe modelul comunist dictatorial.

Reziliența României necesită, astfel, creșterea semnificativă a nivelului de meritocrație în departamentele de concepție și coordonare a implementării din elitele de facto și tranziția de la modelul de leadership mesianic la cel al think-tank-urilor și cercurilor **largi** de „creiere” în procesul de decizie.

După cum arată și războiul din Ucraina, este necesară, astfel, întărirea nivelurilor deconcentrate și descentralizate.

7. Economie de piață versus gradul de implicare al Statului. Individ versus stat.

Trebuie înțelese bine cel puțin 3 aspecte:

(a) Statul **nu da resurse**. Statul **aloca resurse** obținute prin taxe și impozite de la cei care le plătesc – sau prin îndatorare.

Adică, ia resurse de la o parte din cetățeni și o parte din agenții economici sau „din viitor”, de la copiii noștri - **pentru a-i da altor cetățeni sau agenți economici sau pentru a-i consuma el însuși** în activitatea de administrare sau ce-o fi a țării.

De asemenea, statul e făcut din oameni care au și ei propriile constrângeri, interese, prejudecați, concepții, limite etc. Acțiunea statului nu este coerentă în mod automat.

(b) Raportat la complexitatea lumii de care vorbeam și mai sus, **economia de piață reală rămâne cea mai eficientă și pentru următoarele câteva zeci de ani** pentru că e mult mai granulară, pragmatică, mai aproape de realitățile din teren și mai rapidă în reacție la firul ierbii.

(c) **De regula, profitul – dacă nu e obținut prin infracțiuni, abuz de poziție dominantă sau prin tranzacționarea aspectelor de „crez” – e bun**. Cu cât economia unei țări degaja profituri mai mari, cu atât țara e mai bogată de fapt. Dacă nu ar fi profituri, nu ar fi nici pensii etc.

Legat de acest aspect, oricine generează o valoare adăugată mai mare trebuie plătit mai mult/competitiv pentru a încuraja tocmai supra valoare și în viitor.

Lumea e mult mai bogată decât acum 100 de ani – și poate, astfel, suporta fără colaps decizii centralizate prostești mai mult timp – dar acestea se vor deconta, oricum, la un moment dat. Următorii ani vom vedea mai clar că unele deconturi au început sau sunt pe cale să înceapă.

Principiul ar trebui să fie acela al implicării economice minimale a statului, dar cu departamente sofisticate de politici publice și de control. **Aspectele de „crez”, însă, necesită, de regula, implicarea mare a statului** tocmai pentru că ele nu ar trebui să fie văzute pur economic, ci ca priorități dincolo de un calcul pur material de termen scurt sau mediu.

Este necesar ca individul să se comporte responsabil și regulile corecte să fie aplicate ferm, dar statul e în slujba societății, nu invers.

8. Justiția, poliția, serviciile, o parte din sectorul militar – Ponderi foarte mari de integritate și mari de calitate

sunt esențiale.

Pentru simbolica dreptății și echilibrului în România, dar și pentru maturitatea medie și eficiența sistemelor de justiție, informații și ordine publica, „mita” legala actuala a plecarilor la pensie la 47-48 de ani trebuie sa înceteze.

De asemenea, filtre serioase de verificare a integrității sunt o necesitate normala și permanenta.

La schimb, trebuie oferite, pe lângă alte drepturi actuale, **(a)** un salariu occidental/mult peste medie, dar actualizat anual la inflație, **(b)** o pensie la nivelul mediei ultimelor 24 de salarii, ajustata anual cu inflația, **(c)** triplarea numarului de locuri la INM și la alte instituții de formare a personalului relevant pentru urmatorii 10 ani , pentru a repopula sistemele și coborî sarcina de cazuri la un nivel rezonabil, **(d)** recalibrarea competențelor unor instanțe și altor forme de organizare a activității pentru a nu mai avea supra-încarcari artificiale față de sub-ocupari artificiale.

Cu privire la ultimul aspect, este ridicol, de exemplu (și ridică întrebări cu privire la cei care decid la nivel central astfel de aspecte) ca în multe județe sa fie alocați câte 2-3 ofițeri de poliție pe aspecte de trafic de droguri, infracțiuni economice sau trafic de persoane, în timp ce sunt alocați 6-10 ofițeri de poliție la protecția animalelor.

Cu caracter mai general, **modul de alocare/concentrare a resurselor de investigație ale statului și tendințele de a vâna persoane, nu fapte rele, trebuie modificate.**

Numirile pe funcții pe baza de detașare/delegație sau pe alte baze subiective nu ar trebui sa depășeasca procente mici, atât în total, cât și pe fiecare nivel relevant.

Având în vedere importanța economiei, ar fi foarte util ca magistrații sa urmeze stagii în sectorul privat de cel puțin 3 luni ca parte a școlarității INM, precum și formari/schimburi de experiențe de minim 2 săptămâni propuse de UNBR și BNR la fiecare 5 ani. Formarea personalului instituțiilor de forță ar trebui sa includa și un volum rezonabil de schimburi de calitate cu sectorul privat.

De asemenea, **e necesar ca politicile de izolare a sectorului public de cel privat** și de generare a unei suspiciuni morale – pentru a se controla/influența, de fapt, mai bine segmentele implicate în administrarea justiției – **sa înceteze, fiind nocive** pentru interesul general.

Cu ocazia administrării actului de justiție, **dar și a politicilor publice, în general, substanța ar trebui sa capete semnificativ mai multa importanța față de forma.** Este un aspect care ar duce la mai multa echitate și ar reduce durata proceselor.

9. Integritatea și Transparența Statului

Un contract social decent / o națiune asumata larg **necesita, pur și simplu, ponderi mari de integritate** la nivelul elitelor de facto. E necesar ca politicile publice sa fie concepute în consecința, inclusiv pe partea remunerativa.

Transparența este modul cel mai natural de a crește integritatea, dar și calitatea actului de guvenare în general. Democrația nu poate fi una adevarata fara un grad mare de transparența.

Aceasta trebuie, deci, urmarita ca o prioritate constanta.

Oricine susține masuri de afectare a transparenței ar trebui vazut suspicios pentru interesul general.

Limitarile trebuie sa fie minimale și solid justificate, într-un mod auditabil.

Sunt desigur zone și subiecte unde secretul este absolut necesar. Este destul de clar, însa, ca la noi se abuzeaza

masiv de noțiunile de secret de serviciu etc și de opacitate și în acele zone - din inerție culturală, sau reflex de a nu da seama, sau chiar pentru a acoperi, de fapt, potlogarii.

10. De la încercare din nou și din nou de control total - la dezvoltare/construcție. Ieșirea în buna parte din logica ultimilor 32 de ani de „underground” și „underdog”

Revoluția din 1989 a dus la o fractură pe 2 paliere – (a) între segmente de elite de facto care nu doreau schimbarea modelului de putere și populația care dorea democratizarea; și (b) în cadrul unor segmente de elite din cauza preluării țării de sovietici pentru mulți ani în sfera lor de influență.

Aceasta a implicat cvasiautomat mistificarea multor realități, vicierea contractului social intern și intrarea a numeroase segmente de elite de facto în logici de abordare „underground” și, cumva, de haiducie în propria țară.

Unii au mers pe ideea ca ei strâng, de fapt, resurse pentru momentul „recâștigării independenței”. Alții pe cea a pedepsirii cumva a populației ignorante care stricase jocuri în 1989 prin oferirea unui capitalism salbatic – cum citiseră ei în cărți - care sa o faca sa tânjeasca dupa vechiul model paternalist, cu îmbogașirea proprie între timp.

În fine, foarte mulți au abordat oportunistic și s-au pliat pe liniile gravitaționale trasate profund nociv de Ion Iliescu (am detaliat în alt articol principalele decizii toxice ale acestui personaj).

Symbolismul executării lui Ceaușescu a alimentat manipularea cu ideea imposibilității construirii, în mare măsura prin mijloace proprii, a propriului destin.

Abordarea „underground” și „underdog” și spirala fracturii pe palierele de mai sus și a conflictelor și deciziilor legate de aceasta au scos de multe ori ce era mai rău în oameni.

Daunele colaterale au fost enorme, mai rele decât cele economice, fiind cele de resursa și fibra umană. Pagubiții (și cei care au generat pagubele) au fost în principal românii și înșasi speranța ca se poate și altfel. **Or, se poate și altfel.**

Trebuie conștientizat, inclusiv de cei care s-au obișnuit cu conectarea excesivă la resursele statului, ca abordarea din ultimii 32 de ani, **concentrata excesiv** pe control subteran și diverse monopoluri și sinecuri și pe manipularea opiniei publice pentru a suspiciiona aproape de principiu strainii pentru relele de la noi, e paguboasă.

Cu cât încerci asta mai mult timp, cu atât te dezvolți mai puțin real ca țara și diluezi, totodată, fundamentul statului, alienând o bună parte din populație și unele segmente de elite și afectând semnificativ competitivitatea reală de masă.

Puținele miliarde adunate sau furate cu fârâita au fost puse în umbra de prima tipărire în afara de mii de miliarde de dolari, euro sau yuani. Puterea relativă a tot scăzut, de fapt.

Fără o **reconfigurare a strategiei** și a contractului social în jurul unui „crez” pragmatic și echitabil punctul de nesustenabilitate reală a variantei statului național nu ar fi departe. Dezvoltarea este cea care îți da, de fapt, posibilități de control real mai mari în pasul doi.

Pentru o țară în poziția actuală a României, pastrarea parțială a unor abordări de tip subteran are avantajele sale. **Dar la noi suntem mult peste nivelul optim.**

Abordarea “underground” – altfel decât marginal - este și incompatibilă cu vreun „crez” pentru că acesta necesită proiectare publică vizibilă și constantă.

Tranziția rapidă de la logica mesianică la una de think tanks și grupuri competente largi, cu revalorizarea meritocrației în zonele cheie este singura cu șanse mari reale.

11. Meritocrație versus inclusivitate versus solidaritate

România are nevoie de o diferențiere, cel puțin pentru următorii 10 ani, între concepție / decizie / coordonare și implementare. Concepția / decizia / coordonarea trebuie să fie preponderent meritocratice.

În rest, România trebuie să fie „foarte” „inclusivă” pentru acceptabilitate politică, nivelul mediu actual de pregătire a populației nelăsând alte opțiuni **mainstream** realiste. Trebuie, însă, acționat, în paralel, pentru creșterea calității educației de masă.

Mai merita înțeles că ecosistemele tehnologice sunt foarte importante pentru orice țară, dar sunt incompatibile cu generarea proporțională de locuri de muncă. Primele 20 de meserii care generează peste 1 milion de locuri de muncă în SUA existau și acum 50 de ani.

Sunt 2 implicații:

(a) Trebuie investit masiv în ecosisteme tehnologice **și în scalarea lor mai mult pe teritoriul țării.**

(b) **Pe de altă parte**, România trebuie să iasă din capcana în care a intrat de ani de zile în care **stimulează nemunca propriei populații** pe partea care nu ar necesita, de fapt, formare ridicată – crescând artificial numărul funcționarilor publici pasivi și al asistaților social și aducând un număr în creștere de imigranți pentru sectorul privat – în timp ce ofera educație bună unor segmente **prea reduse** și care, în buna parte, emigrează.

12. Valori și politicile culturale, inclusiv pe partea securitară și de emigrație și imigrație

Sunt **aspecte absolut esențiale** pentru orice țară care se respectă. Or, de la un exces de propagandă înainte de 1989 – multă goală de sens – am trecut la pasivitate totală și înbaiere în propagandă, frecvent toxică, a altora.

Trebuie construite **politici valorice pe paliere de vârstă și cu 3 dimensiuni:**

(a) **Contracurarea sechelelor mediului cultural comunist** - în principal, după cum am detaliat cu alte ocazii, Cultura de clasă și de tip «underdog»; Preocuparea excesivă cu privire la egalitarism; Faptul că elita de facto a fost în mare parte obișnuită să cosmetizeze realitatea și să dea excesiv vina pe exterior; Poziționarea inferioară a contribuabilului față de aparatul de stat; Poziționarea ambiguă față de reguli – zicem că ei și facem noi; Supra-concentrarea pe reușita materială proprie; Relativizarea proprietății altuia; Deficitul culturii lucrului în comun; Disponibilitatea scăzută spre inițiative cetățenești; și Ramânerea în urmă în materie de estetic.

(b) **Promovarea de valori pozitive în jurul elementelor de „crez”** de mai sus. Aceasta **va fi eficientă doar dacă statul** va pareca că se și ține de el, nu doar lansează sloganuri.

(c) **Contracurarea trolilor finanțați din extern și a unor mesaje propagandistice recurente negative** din spațiul public. Trolii sunt prezenți pe toate platformele mai rasarite din România și mulți aplică la litera tabelul de care vorbea transfugul sovietic, Yuri Bezmenov (în principal, demoralizare, dezbinare, neîncredere, promovare de non-valori, devierea atenției în direcții aiurite, atacarea directă sau indirectă a propunerilor mai concrete de a face ceva constructiv).

O abordare distinctă ar trebui gândită pentru diaspora, precum și pe partea de pregătire a populației pentru conflicte.

Imigrația de calitate merita susținută puternic, fiind o necesitate pentru gestionarea economică bună a următoarelor decenii. **Gradul de compatibilitate culturală** trebuie să fie, însă, un aspect de avut în vedere pe acest subiect pentru bună gestionare. **La fel - diversitatea de origine** pentru a nu avea prea rapid ponderi ale unui singur grup

mai dificil de integrat echilibrat în societate.

Raportul drepturi-obligații / responsabilități trebuie reechilibrat valoric, inclusiv prin politici culturale.

Sectorul privat ar putea stimula / accelera toate cele 12 puncte de mai sus.

Cine se gândește ca sintetizarea și urmarirea constanta a unui „crez” ar fi dificila, poate citi istoria perioadei din preajma Conciliului de la Niceea – a fost semnificativ mai complicat atunci.

Și mai important – abordarea din ultimele decenii a facut deja mult rau și nu lasa cine știe ce opțiuni.

- i. Mulți români vor fi surprinși sa afle și ca „Autoritățile publice, [...], sunt obligate sa asigure informarea corecta a cetatenilor asupra treburilor publice [...].” Art 31(2) sau ca „Mijloacele de informare în masa, publice si private, sunt obligate sa asigure informarea corecta a opiniei publice. Art 31(4).
- ii. O forma ajustata a fost discutata la Sinodul de la Calcedon din 451 (al patrulea sinod ecumenic) – forma acceptata de Bisericile numite „calcedoniene”, și chiar de unele Biserici „necalcedoniene”.
- iii. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/4/4a/Projected_population_change%2C_2019-2100_%28%25%29.png
- iv. Sunt și situații în care cineva mai bun cu doar 5% poate merita un venit mult mai mare pentru ca poate însemna – de exemplu - diferența dintre a câștiga toate competițiile și a le pierde pe toate.
- v. Este foarte important ca valorile de ieșire la pensie sa nu fie manipulate pentru a permite angajari de calitate slaba sau pe criterii subiective. În cazul triplării numarului de locuri la INM/instituții similare, diferența de calitate ar fi redusa/puțin relevanta față de implicațiile depopularii și mai mari a sistemelor respective.